

POSTIZANJE UPOTREBNE VREDNOSTI STAMBENOG PROSTORA

Alfirević Đorđe, Simonović Alfirević Sanja. „Achieving Use Value of a Living Space”. *Spatium* (Belgrade), No. 44 (2020), pp. 22-28. (DOI: 10.2298/SPAT2044022A)

APSTRAKT

Upotrebna vrednost je jedan od ključnih termina kada se govori o funkcionalnosti u arhitekturi. Termin označava nivo korisnosti određenog prostora za njegovog korisnika, tj. u kojoj meri prostor može da zadovolji specifične ljudske potrebe. U radu su analizirane relacije između karakterističnih ljudskih potreba i mogućnosti za njihovo zadovoljenje u stambenom prostoru. U istraživanjima u kojima su razmatrani različiti aspekti upotrebne vrednosti, ona je često izjednačavana sa pojmom kvaliteta stambenog prostora. Zbog toga je jedan od glavnih ciljeva rada da se preispita teza po kojoj je upotrebna vrednost samo jedan deo koji određuje kvalitet stambenog prostora i da između ova dva termina ne postoji ekvivalencija. Sa druge strane, u istraživanju je sprovedena sistematizacija uzročno-posledičnih relacija ljudskih potreba i osnovnih principa i parametara za postizanje upotrebne vrednosti stambenog prostora. Iako termin od svoje prve primene nije izgubio na aktuelnosti, kriterijumi kojima se postiže viši nivo upotrebne vrednosti stambenog prostora još uvek nisu dovoljno istraženi. U poređnom analizom termina vrednosti, upotrebne vrednosti i kvaliteta stambenog prostora, kao i razmatranja karakterističnih ljudskih potreba koje su prisutne u stambenom prostoru, sa aspekta mogućnosti njihovog zadovoljenja, ključni doprinos rada je u definisanju principa za postizanje upotrebne vrednosti.

Ključne reči: arhitektura, stanovanje, upotrebna vrednost, kvalitet, ljudske potrebe.

UVOD

Upotrebna vrednost stana (*flat's use value*)¹ je termin koji je sedamdesetih godina XX veka u nauku uvela grupa profesora sa Arhitektonskog fakulteta u Beogradu (Mate Bajlon, Branko Aleksić i Branislav Milenković). Želeći da istraže principe prostorne i funkcionalne organizacije stambenog prostora kojima bi se u što manje kvadrata organizovao što kvalitetniji stan, zastupali su stanovište da je potrebno da se ekonomično gradi, a da se nivo nedostataka stana svede na najmanju moguću meru. Termin „upotrebna vrednost stana” su uveli sa željom da teorijski objedine kriterijume kojima se po njihovom mišljenju u fazi eksploatacije može postići viši kvalitet stana. Od tada je prošlo nekoliko decenija, a primena termina je i dalje aktuelna. Međutim, iako je termin u nauci dosta razmatran², kriterijumi kojima se postiže viši nivo upotrebne vrednosti stambenog prostora još uvek nisu dovoljno istraženi. Može se pretpostaviti da je jedan od osnovnih razloga za ovakvu situaciju poistovećivanje termina upotrebna vrednost sa kvalitetom stana.

U domenu ovog istraživanja, upotrebna vrednost stambenog prostora će biti razmatrana u svom užem tumačenju, kao deo kvaliteta stambenog prostora. S tim u vezi glavni ciljevi rada su: a) da se preispita stanovište po kome je upotrebna vrednost samo jedan deo koji određuje kvalitet stambenog prostora i da između ova dva termina ne postoji ekvivalencija, i b) da se sprovede sistematizacija uzročno-posledičnih relacija ljudskih potreba i osnovnih principa i parametara za postizanje upotrebne vrednosti stambenog prostora.

¹ Termin „upotrebna vrednost” (*use value*) je u nauci bio poznat i ranije. Smatra se da ga je prvi preciznije odredio Karl Marks (*Karl Marx*) u svom delu *Kapital* (1867.) u kome navodi da je „korisnost neke stvari čini je upotrebnom vrednošću” (*The utility of a certain thing makes it a use value*).

² Bajlon, 1972, 1975, 1979; Čanak, 1973, 1976a, 1976b, 1978; Čanak, Gavrilović, 1978.

UPOTREBNA VREDNOST I KVALITET STANA

Mate Bajlon u svojoj knjizi *Stanovanje: Tema 1 – Organizacija stana* navodi da upotrebna vrednost stana „treba da se meri prema potrebama, broju osoba i strukturi određene porodice ili grupacije koju stan može da primi” (Bajlon, 1975:10). Po njemu upotrebna vrednost stana prvenstveno zavisi od ljudskih potreba i broja korisnika. Takođe, navodi da dva stana iste površine mogu imati različitu upotrebnu vrednost, kao što i jedan isti stan može imati različitu upotrebnu vrednost za jednu ili više osoba. Sem navedene formulacije, Bajlon ne ulazi dublje u tumačenje pojma, već usvaja termin i primenjuje bez prethodnog pojašnjenja. Čak se i u publikaciji koja nosi naziv *Upotrebna vrednost stana*, autor prvenstveno bavi analiziranjem projektantskih principa kojima se može postići bolja upotrebna vrednost stana, ali ne i značenjem termina. Kao značajne kriterijume za procenu upotrebne vrednosti stana Bajlon navodi: a) odvajanje dece prema polu, b) odvajanje dece i roditelja, c) odvajanje prostorija za lični život i prostorija za zajednički život, d) okupljanje porodice oko zajedničkog stola, e) mogućnost formiranja kružne veze, f) mogućnost formiranja proširene komunikacije, g) neometan prijem gostiju, h) fleksibilnost, i) prolaznu dnevnu sobu, j) radnu kuhinju, k) prostore za skladištenje i l) otvorene površine (Bajlon, 1975).

Značajan doprinos ovoj temi je ostvario Mihailo Čanak u svojim istraživanjima (Čanak, 1973, 1976a, 1976b, 1978; Čanak, Gavrilović, 1978), u kojima je analizirao relacije upotrebne vrednosti stana sa fleksibilnim stambenim strukturama i funkcionalnim koncepcijama stanova, bavio se sistemima vrednovanja upotrebne vrednosti i kvaliteta stana, itd. Od Čankovih istraživanja je za ovu temu od posebnog značaja studija *Funkcionalna koncepcija i upotrebna vrednost stana* u kojoj autor polazeći od analize pojma vrednost u različitim oblastima ljudske delatnosti (filozofiji, ekonomiji i dr.), sublimira različite stavove i postavlja definiciju termina po kojoj se „upotrebna vrednost stana ogleda u njegovoj korisnosti u odnosu na jedno ili više lica, porodicu ili društvo u celini, odnosno na njegovu sposobnost da svojim karakteristikama pozitivno utiče na zadovoljavanje čovekovih potreba, želja i ciljeva” (Čanak, 1976a:374). Želeći da istraži mogućnosti vrednovanja upotrebne vrednosti stana, Čanak analizira modele vrednovanja koji su primenjivani u svetu, ali iz nekog razloga umesto da se fokusira na upotrebnu vrednost stana, model vrednovanja usmerava u pravcu istraživanja kvaliteta stana. Može se samo pretpostaviti da je ovo izjednačavanje termina upotrebne vrednosti i kvaliteta bilo uslovljeno željom autora da što više pronikne u objektivizaciju kriterijuma i modela vrednovanja (Čanak, 1984).

Od skorijih referenci značajno je istaći tekst Dragana Markovića pod nazivom *Šta je upotrebna vrednost stana, zašto je ona bitna i kako je proceniti?*, u kome autor navodi da je upotrebna vrednost stana „dimenzionalno-organizacioni kvalitet jednog stambenog prostora. Kao takav, on se može odrediti pomoću brojčanih i relacionih parametara” (D. Marković, 2020).

Analizom navedenih tumačenja, stiče se utisak da je izjednačavanje termina upotrebne vrednosti i kvaliteta stana dovelo do izvesne zabune, zbog čega bi se trebalo ukratko fokusirati na komparaciju ovih termina i konstatovati da li postoje razlike u njima ili je u pitanju ekvivalencija pojmova. (Tab. 1)

Tabela 1. Komparacija termina vrednost, upotrebna vrednost i kvalitet

Vrednost	Upotrebna vrednost	Kvalitet
„... podrazumevaju <u>osobine</u> koje predmete čine ciljem ljudskih nastojanja”. (Panchauser, 1971)	„... se ogleda u njegovoj <u>korisnosti</u> u odnosu na jedno ili više lica, porodicu ili društvo u celini, odnosno na njegovu sposobnost da svojim karakteristikama pozitivno utiče na zadovoljavanje čovekovih potreba, želja i ciljeva”. (M. Čanak, 1976a: 374)	„... je <u>nivo</u> do kojeg skup pripadajućih karakteristika ispunjava zahteve”. (ISO 9000, 2001:12)
... je <u>merilo</u> koje stvara određene orijentacije u	„... je dimenzionalno-organizacioni	

ljudskom ponašanju i delanju. (Životić, 1986:48)	kvalitet jednog stambenog prostora". (D. Marković, 2020)	„... stana je <u>nivo</u> u aktuelnim okolnostima, određen prema nivou ispunjenja zahteva standarda i struke svih relevantnih pojedinačnih karakteristika stana, stambene zgrade i okoline, klasifikovan po određenoj vrednosnoj skali.” (Todorović, 2016:116)
--	--	--

Posmatrano u domenu stanovanja, iz prikazanih stavova se može konstatovati da upotrebna vrednost označava korisnost stana za osobu koja ga upotrebljava. U pitanju je parametar koji pokazuje u kojoj meri stambeni prostor pruža mogućnosti za zadovoljene potrebe korisnika prilikom eksploatacije. Pod kvalitetom stana se podrazumeva skup parametara koji određuju dobre osobine nekog stambenog prostora, ali i nivo zadovoljenja ne samo korisnikovih potreba nego i drugih zahteva koji proističu iz neposrednog i šireg okruženja (konstrukcija, materijali, pozicija u strukturi zgrade, u naselju, u gradu, itd.). Za razliku od upotrebne vrednosti stambenog prostora koja je određena načinom korišćenja konkretnih korisnika (osobe ili grupe) i za svaku osobu je u izvesnom smislu drugačija, kvalitet stambenog prostora se procenjuje u odnosu na standarde kao opšte prihvaćene društvene norme.

Stoga se može reći da je upotrebna vrednost stambenog prostora u izvesnom smislu „personalizovana” jer zavisi od individualnih potreba realnih korisnika, dok kvalitet stambenog prostora podrazumeva nivo do kojeg određene karakteristike stana ispunjavaju opšte zahteve propisane normativima i standardima. Prema tome, kvalitet stambenog prostora je znatno šira kategorija, koja između ostalog obuhvata i njegovu upotrebnu vrednost, čiji se domen uticaja završava sa granicama prostora.

U odnosu na kvalitet i upotrebnu vrednost stambenog prostora, vrednosti podrazumevaju merila ili smernice kojima teže ljudska nastojanja. U tom smislu, pojam vrednosti stambenog prostora je opštija kategorija i od kvaliteta i od njegove upotrebne vrednosti koje obuhvata, te se može zaključiti da ukupnu vrednost stambenog prostora određuju tri osnovna parametra: a) upotrebna vrednost, b) kvalitet i c) materijalna vrednost (cena).³

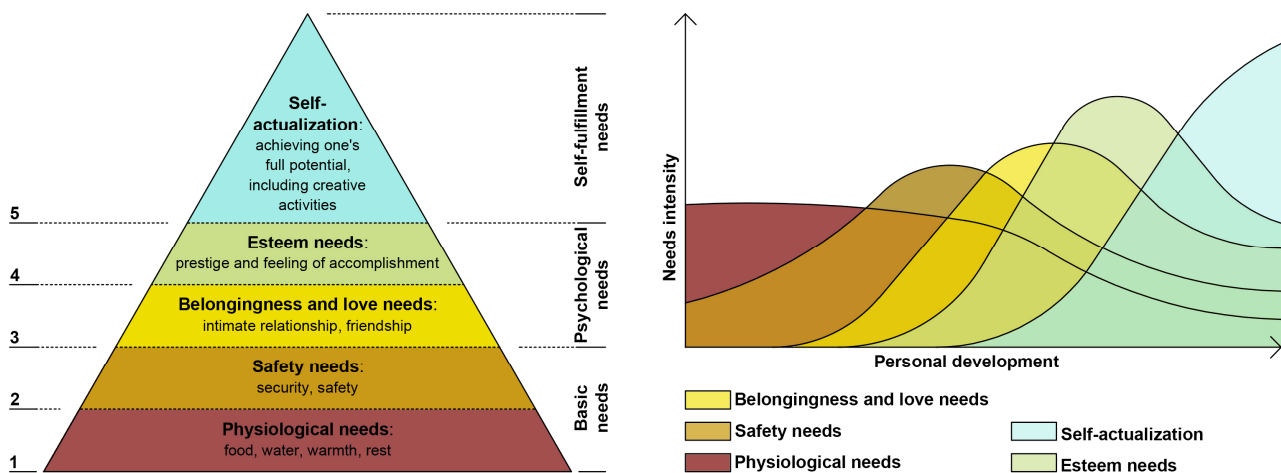
Iz izloženog se može zaključiti da je upotrebna vrednost domen korisnosti jednog stambenog prostora za njegovog korisnika. U pitanju je raspon upotrebljivosti sa pragom ispod koga ne može da se govori o normalnom korišćenju prostora. Svaka nadgradnja preko ove granice pripada delimično i opsegu kvaliteta prostora.

LJUDSKE POTREBE

Termin *ljudske potrebe* se koristi da označi motive koji podstiču ljude na obavljanje različitih aktivnosti u životu. Opšte posmatrano sve ljudske radnje se u izvesnom smislu mogu shvatiti kao potraga za zadovoljenjem određenih potreba. (Guillen-Royo, 2014:130) Ideju o postojanju sistematizacije ljudskih potreba i njihovim međusobnim relacijama je prvi obrazložio američki psiholog Abraham Maslov u naučnom radu „Teorija ljudske motivacije” (Maslow, 1943), u kome je naveo da se ljudske potrebe mogu razvrstati u grupe i da postoji jasna hijerarhija između tih grupa potreba. Prema njegovoj teoriji, prvo se moraju zadovoljiti niži nivoi potreba da bi se aktivirale potrebe viših nivoa. Maslov je ljudske potrebe grupisao u hijerarhiju od pet nivoa, od najnižih do najviših (fiziološke potrebe, potrebe za sigurnošću, potrebe za pripadnošću, potreba za uvažavanjem i potreba za samoostvarenjem).⁴

³ Pored ova tri parametra moglo bi se još govoriti i o „duhovnoj vrednosti” stambenog prostora, koja određuje koliki je lični ili emotivni značaj nekog prostora za korisnika.

⁴ Fiziološke potrebe (potreba za vazduhom, vodom, hranom, snom i seksom); potrebe za sigurnošću (fizička bezbednost, materijalna i zdravstvena sigurnost (zaposlenje i zdravlje), sigurnost porodice i imovine); potrebe za pripadnošću (prijeteljstvo i porodične veze); potrebe za uvažavanjem (samopoštovanje, uspeh, poštovanje drugih, priznanja svojih

Sl. 1 Hijerarhija ljudskih potreba prema A. Maslovu (izvor: skica autora)

Maslovljeva hijerarhija se obično prikazuje u vidu trougla podeljenog na pet segmenata, kod koga svaka od grupa pripada određenom nivou. Smatra se da se više potrebe iz navedene hijerarhije aktiviraju tek nakon što su u značajnoj meri zadovoljene potrebe nižih nivoa. Takođe, sa zadovoljenjem jedne potrebe za izvesno vreme opada njen značaj i razvija se uticaj neke druge potrebe, što dovodi do njihovog sukcesivnog preplitanja. (Sl. 1) Maslovljeva teorija motivacije se smatra najuticajnijom teorijom u domenu istraživanja ljudskih potreba.

Zadovoljenje ljudskih potreba čini osnovu funkcionalne organizacije stambenog prostora. Međutim, značajno je istaći da stambeni prostor ne može da zadovolji sve navedene potrebe, već postoji izvestan broj potreba za čije zadovoljenje je neophodno da postoje relacije i aktivnosti van stambenog prostora u kontaktu sa drugim ljudima ili predmetima. Sa druge strane, uloga arhitekta je da oceni koje su potrebe korisnika trajnog karaktera, a koje privremene, kao i da može da odredi trendove transformacija privremenih potreba (Čanak, 1976a:422).

PRINCIPI ZA POSTIZANJE VEĆE UPOTREBNE VREDNOSTI

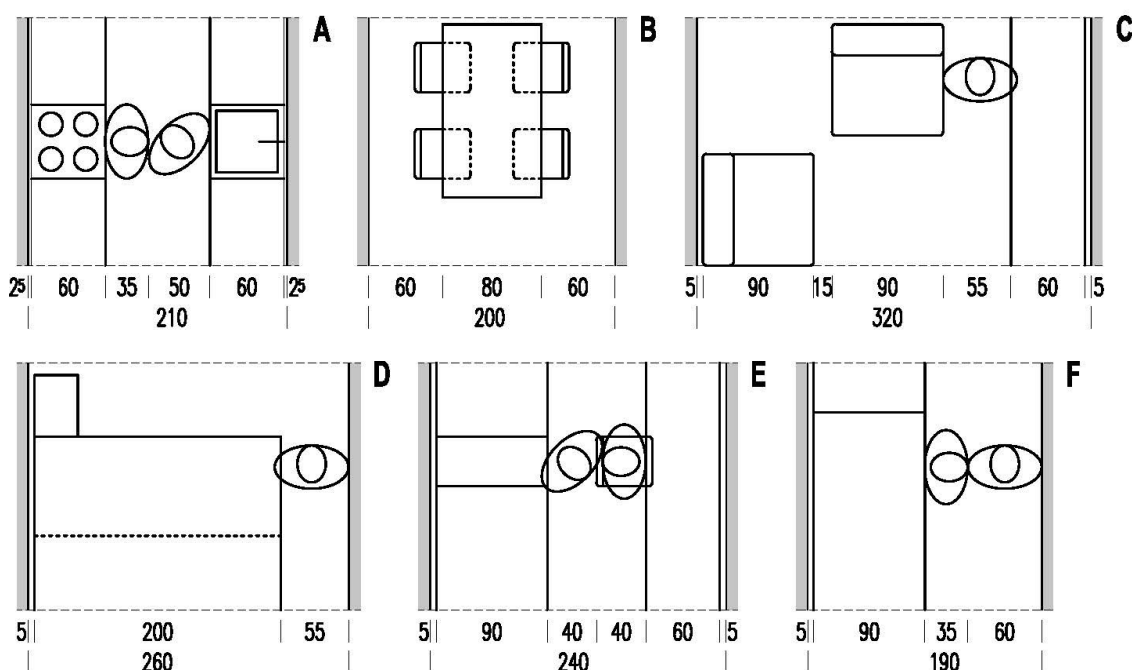
Da bi stambeni prostor mogao da ima adekvatan nivo upotrebne vrednosti, neophodno je da ispunjava određene principe. Njihova primena stvara mogućnost da prostor može da odgovori na potrebe korisnika. Svaki od principa može korenito da utiče na promenu upotrebne vrednosti stambenog prostora. U daljem toku rada će biti više reči o opštim principima koji utiču na upotrebnu vrednost stambenog prostora, a ne toliko o njihovom značaju (hijerarhijama) za korisnike, jer se sistemi značaja povremeno menjaju i različiti su za pojedinca ili za grupu korisnika.

Prostorni uslovi za zadovoljenje fizioloških potreba

Stambeni prostor ne može u doslovnom smislu reći da pruži odgovor na fiziološke potrebe, ali može da bude prostorni okvir za njihovo neometano zadovoljenje. Potrebu za svežim vazduhom je moguće ostvariti putem sistema prirodne ili veštačke ventilacije, adekvatnom veličinom i pozicijom prozora i vrata, čime se postiže kvalitetna cirkulacija i zamena vazduha u prostoru. Optimalna provetrenost se postiže naspramnom pozicijom ulaznih vrata i prozora zbog čega su dvostrane i trostrane orijentacije stambenog prostora optimalnije za upotrebu. Na potrebu za hranom i pićem posredno utiče postojanje prostorija za čuvanje hrane, pripremu obroka i za obedovanje. Ovi prostori olakšavaju svakodnevno odvijanje aktivnosti koje imaju za cilj zadovoljenje pomenutih potreba. Da bi se aktivnosti skladištenja, pripreme i konzumiranja hrane neometano odvijale neophodno je da prostori budu ergonomski, tj.

uspaha); i potrebe za samoostvarenjem (kreativnost, moralnost, spontanost, rešavanje problema, manjak predrasuda, prihvatanje činjenica).

projektovani i usklađeni sa dimenzijama ljudskog tela. Minimalne linearne dimenzije koje određuju donju granicu osnovnih gabarita prostorija su za jednoredu kuhinju - širina od 160 cm, dvoredu kuhinju - širina od 210 cm, a za trpezariju - širina od 200 cm. Kada je u pitanju zadovoljenje potrebe za ekskrecijom, sanitarni prostori moraju imati minimalne širine od bar 80 cm za toalet i 160 cm za kupatilo. Pri tome, treba imati u vidu da je u slučaju kada stambeni prostor koristi više osoba (3 ili više), za normalnu upotrebu pored kupatila neophodno postojanje i dodatnog toaleta. Potrebu za odmorom i spavanjem u normalnim uslovima može da zadovolji zvučno izolovana prostorija u koju može da stane ležaj adekvatnih dimenzija. Minimalna širina sobe sa bračnim krevetom mora biti bar 260 cm, dok je za sobu sa dva odvojena ležaja neophodna minimalna širina od 240 cm, a za sobu sa jednim ležajem minimalna širina od 190 cm. Sve navedene dimenzije predstavljaju apolutne ili kritične minimume ispod kojih stambene funkcije ne mogu normalno da se odvijaju, te se samim tim ne može govoriti ni o upotrebnoj vrednosti stambenog prostora (Čanak, 1976:250; 2014:41). (Sl. 2)

Sl. 2 Minimalne linearne širine prostorija: a) dvoreda kuhinja, b) trpezarija, c) dnevna soba, d) roditeljska soba, e) soba sa 2 odvojena ležaja i f) jednokrevetna soba. (Čanak, 2014:41)

U zavisnosti od načina organizacije prostora, proporcije prostorije i minimalne linearne dubine i širine prostorije, može se steći opšti utisak o neophodnim minimalnim površinama koje određuju normalno odvijanje stambenih funkcija.⁵ Neophodno je istaći da prostorija odgovarajuće kvadrature, a koja je nepravilnog ili izlomljenog oblika uglavnom ne može da odgovori na očekivane funkcionalne zahteve, zbog čega treba težiti pravougaonim (ređe kvadratnim) proporcijama prostorija kako bi se postigla adekvatna upotrebna vrednost stambenog prostora.

Važno je napomenuti da visina prostorije ne utiče značajnije na upotrebnu vrednost stambenog prostora, već pre svega na doživljaj komfora u njemu, kao i na kubaturu vazduha koju je potrebno ostvariti za normalno odvijanje stambene funkcije u neprovetrenim uslovima. Za donji granični slučaj korisne visine stambne prostorije se smatra visina od 226cm, ispod koje se nakon dužeg boravka javlja osećaj neprijatnosti i klaustrofobije u

⁵ Za više informacija o postupcima dimenzionisanja prostorija, određivanju minimalnih površina, dubina i širina prostorija videti studiju „Funkcionalna koncepcija i upotrebna vrednost stana” (Čanak, 1976).

prostoru (Lourenco, Longo, Pathman, 2011:449). Optimalna visina stambenog prostora koja određuje njegovu upotrebnu vrednost je 260cm.

Prostorni uslovi za zadovoljenje potreba za sigurnošću i komforom

Jedna od osnovnih uloga svakog stambenog prostora je da zadovolji potrebe za sigurnošću i komforom. Sigurnost u stambenom prostoru podrazumeva zaštitu od raznih spoljašnjih i unutrašnjih uticaja, dok se pod komforom podrazumeva osećaj prijatnosti i fizičkog i psihičkog blagostanja prilikom boravka u prostoru (Chappells, Shove, 2004:3).

Na zadovoljenje potrebe za fizičkom bezbednošću utiču pre svega ergonomija prostora i nameštaja, odsustvo oštih ivica i uglova, nepravilnih i neadekvatno dimenzionisanih objekata ili delova prostora. Parametri koji zadovoljavaju potrebe za sigurnošću porodice i imovine u stambenom prostoru, su mehanizmi koji obezbeđuju sigurnost od provale, poput sigurnosnih ulaznih ili balkonskih vrata i prozora. Potrebu za materijalnom sigurnošću u izvesnim slučajevima može da zadovolji postojanje radnog prostora (kancelarije, kabineta, ateljea i sl.), po potrebi sa odvojenim ulazom, u kome se može odvijati profesionalna radna aktivnost korisnika. Potrebu za zdravstvenom sigurnošću i kondicijom je u stambenom prostoru moguće zadovoljiti ukoliko postoje adekvatno dimenzionisane prostorije za održavanje lične higijene (kupaćo i/ili toalet) i prostor za odmor i rekreaciju u vidu sobe za fitnes ili teretane.

Najznačajniju grupu parametara čine oni koji zadovoljavaju potrebe za privatnošću i izolacijom, što je posebno važno kod stambenih postora sa više korisnika, bez obzira da li je u pitanju porodica ili grupa nepoznatih osoba koji zajednički borave u istom prostoru – *coliving* i *cohousing* modeli stanovanja. Bajlon navodi da su minimalni socijalni uslovi koje treba osigurati u stanu: mogućnost zadovoljenja individualnih potreba (rad, odmaranje, izolacija, itd.) svakog člana i mogućnost učestvovanja u zajedničkim manifestacijama života u porodici, u granicama koliko i kako to sredstva dopuštaju” (Bajlon, 1979:35). Potrebe za privatnošću i izolacijom se mogu zadovoljiti primenom nekoliko projektantskih principa: a) razdvajanjem aktivnosti dece i roditelja, b) razdvajanjem dece prema polovima, c) razdvajanjem prostorija za lični i zajednički život, d) primenom kružne veze i e) primenom odvojenih ulaza.

Razdvajanje aktivnosti dece i roditelja (ili starijih i mlađih) je preporučljivo iz razloga što različite generacije korisnika imaju različita interesovanja, potrebe i dinamiku aktivnosti. Razdvajanje je moguće sprovesti fizičkom segregacijom aktivnosti u prostoru. Smatra se da je za pravilan psihofizički razvoj deteta neophodna bliskost majke i spavanje u roditeljskoj sobi do njegove treće godine, dok je izdvajanje deteta u zasebnu sobu potrebno ostvariti najkasnije sa šest godina (Dinić, 2003:139). Nakon napunjene trinaeste godine kada je dete u završnoj fazi formiranja ličnosti potrebno je ostvariti mogućnost izdvajanja od ostalih članova porodice, ali u istom stambenom prostoru. S tim u vezi je poželjno i uvođenje pomoćnog ulaza koji omogućuje neometano korišćenje i ostvarivanje višeg nivoa privatnosti u stambenom prostoru (Alfirević, Simonović Alfirević, 2019).

Razdvajanje dece prema polovima je preporučljivo zbog različitih psiho-socijalnih potreba i dinamike odrastanja muškog i ženskog deteta. Važno je voditi računa o ravnopravnosti dece i omogućavanju jednakih prostornih uslova za njihovo odrastanje.

Razdvajanje prostora za lični i zajednički život pruža mogućnost da se jednovremeno realizuju grupne aktivnosti članova porodice i individualne potrebe pojedinaca. Deca predškolskog uzrasta imaju potrebu za intenzivnim kontaktima sa roditeljima, dok se ona do dvanaeste godine lagano redukuje, da bi nakon trinaeste dete imalo potrebu za periodima intimnosti u individualnom prostoru (Dinić, 2003:140).

Primenom kružne veze i uvođenjem pomoćnog ulaza u stambenom prostoru je moguće ostvariti viši nivo privatnosti, jer njihova primena omogućuje da korisnici jedni drugima ne smetaju prilikom obavljanja različitih aktivnosti. Kružnom vezom se postiže mogućnost

alternativnog kretanja u prostoru i umanjuju mogućnosti susreta korisnika ili korisnika i posetilaca, što iz aspekta roditelja to može biti nepoželjno, dok je za adolescente jedna od karakterističnih potreba. Da bi se postigla adekvatna prostorna nezavisnost individualnih od zajedničkih prostora poželjno je da postoji mogućnost formiranja kružne veze kojom se zaobilazi zona dnevnog boravka ili su jedna ili dve sobe neposredno povezane sa zonom ulaza (Alfirević, Simonović Alfirević, 2018).

Prostorni uslovi za zadovoljenje potreba za pripadnošću

Potrebe za pripadnošću su ključne u socijalnom razvoju svake osobe. Potrebe za komuniciranjem sa drugim osobama (porodicom i prijateljima) u okviru stambenog prostora se najčešće odvijaju u prostorima koji su projektovani za okupljanja. Da bi prostor za okupljanje (dnevna soba, višenamenska soba, salon i sl.) mogao da posluži svojoj svrsi, neophodno je da bude adekvatno dimenzionisan za očekivani broj osoba (stalnih korisnika i posetioca). Kod dvogeneracijskih i trogeneracijskih porodica je poželjno da prostori za okupljanje budu odvojeni, tj. da stambeni prostor ima bar dva centra. Prisustvo samo jednog centra može dovesti do konflikata, kao npr. u situacijama kada se socijalni kontakti mlađih članova porodice i prijem gostiju odraslih vremenski poklapaju (Montgomery, 1972:41). Kod stambenih prostora srednjeg i nižeg standarda, u većini slučajeva je uobičajeno da centar za okupljanje korisnika bude dnevna soba, dok se po potrebi angažuje i prostor trpezarije koja je u bliskoj vezi sa boravkom kao samostalna celina ili je u zoni tzv. „proširene komunikacije”. Po Bajlonu, proširena komunikacija je nastala iz potrebe da se „nađe oblik okupljanja obitelji za zajedničkim stolom, tamo gde prenatrpanost stana to nije dozvoljavala” (Bajlon, 1972).

Prostorni uslovi za zadovoljenje potreba za uvažavanjem

Potrebe za uvažavanjem (samopoštovanje, uspeh, poštovanje drugih i priznanja svojih uspeha) čine viši nivo životnih potreba koje se najvećim delom ostvaruju u kontaktu sa drugim osobama i nisu direktno vezane za prostorni kontekst. Međutim, potreba za postizanjem i pre svega iskazivanjem uspeha može da ima relaciju sa fizičkim okruženjem, u smislu da osoba želi da svoj uspeh i materijalni status prikaže drugima postojanjem ne samo stilskeg identiteta stambenog prostora, već i velike kvadrature u kojoj živi ili je koristi i prostorija za prijem gostiju, kako bi veštački stvorila osećaj poštovanja kod drugih. Prema Jeleni Ristić, „koncept strukture i oblikovanja porodične kuće elite povezuje se sa “staleškim očekivanjima” odnosno sa potrebom da određeni slojevi društva kroz reprezentaciju životnog prostora uspostave svoju hegemoniju i prikažu određeni statusni položaj, društvene vrednosti i stil života” (Ristić, 2009).

Prostorni uslovi za zadovoljenje potreba za samoostvarenjem

Potrebe za samoostvarenjem se kao i prethodna grupa smatraju psihološkim potrebama višeg nivoa i najvećim delom ne zavise od prostornih uslova. Potreba za kreativnošću i nekom stvaralačkom delatnošću može imati relaciju sa fizičkim kontekstom u smislu postojanja prostornih uslova za neometano odvijanje aktivnosti putem koje se neka osoba ostvaruje. U idealnim uslovima je u pitanju prostorija za hobi, koja u zavisnosti od vrste aktivnosti koja se odvija u njoj, može imati različite karakteristike, dok u izvesnim situacijama i kod stambenog prostora manje kvadrature, prostor za odvijanje hobija može biti integrisan u zonu dnevnog boravka.

DISKUSIJA

Uporednom analizom i sistematizacijom relacija između karakterističnih ljudskih potreba u stambenom prostoru i mogućnosti (principa) za njihovo zadovoljenje, može se konstatovati da stambeni prostor pruža fizičke uslove za ispunjenje osnovnih ljudskih potreba (fizioloških i

psiholoških), dok se potrebe viših nivoa najčešće ostvaruju socijalnim relacijama van stambenog prostora (Tab. 2).

Kao što je prethodno navedeno, ljudske potrebe čine složen sistem motiva od kojih se neki redovno i ciklično smenjuju i nadopunjuju, kao što je slučaj sa fiziološkim i delimično psihološkim potrebama, dok se pojedine razvijaju i nadograđuju i ređe su prisutne. Prilikom projektovanja stambenog prostora neophodno je voditi računa ne samo o zadovoljenju stalno prisutnih (cikličnih) potreba, što se prvenstveno postiže adekvatnom prostornom i funkcionalnom oraganizacijom stambenog prostora, već je potrebno imati u vidu i razvojne potrebe za čije zadovoljenje je potrebno postići fleksibilan prostorni okvir koji može da odgovori dinamici njihovog smenjivanja.

Ukoliko se osvrnemo na temu upotrebne vrednosti stambenog prostora i mogućnosti za njeno postizanje, značajno je istaći da se „idealnim” stambenim prostorom može smatrati onaj, koji pruža prostorne uslove za redovno i potpuno zadovoljenje većine ljudskih potreba. Primarne potencijale stambenog prostora čine prostorije u kojima je moguće odvijanje osnovnih životnih aktivnosti i koje je neophodno da budu adekvatno dimenzionisane kako bi mogle da odgovore na specifične potrebe korisnika. Sa druge strane, kada je u pitanju stanovanje u kolektivu, aspekti privatnosti i socijalizacije korisnika postaju veoma značajni.

Značajan aspekt koji je neophodno pomenuti je nivo opremljenosti nameštajem. Ukoliko se primeni neadekvatan, nestandardan i predimenzionisan nameštaj, dimenzije inače optimalnog korisnog prostora biće umanjene, jer „ispunjenost” nameštajem umanjuje doživljaj prostornog komfora, a samim tim i upotrebnu vrednost stambenog prostora.

Komparacijom termina *kvalitet* i *upotrebna vrednost*, konstatovano je da upotrebna vrednost stambenog prostora čini značajan deo njegovog kvaliteta, kao i da se odnosi na granice prostora koji se aktivno koristi i koji je definisan bruto korisnom površinom i visinom prostorija, za razliku od kvaliteta čije odrednice prevazilaze prostorni okvir, zbog čega nije moguće uspostaviti ekvivalenciju između termina.

Tabela 2. Pregled karakterističnih ljudskih potreba u stambenom prostoru i mogućnosti za njihovo zadovoljenje

Ljudske potrebe u stambenom prostoru		Potencijali stambenog prostora za zadovoljenje potreba
Fiziološke potrebe (<i>physiological needs</i>)	Potreba za vazduhom	• Prirodna ili veštačka ventilacija prostora
	Potreba za hranom i pićem	• Prostor za čuvanje hrane • Prostor za pripremu hrane • Prostor za obedovanje
	Potreba za ekskrecijom	• Sanitarni prostori (kupaćilo i/ili toalet)
	Potreba za odmorom	• Prostor za odmor
	Potreba za seksualnim odnosima	• Prostor za odmor
Potrebe za sigurnošću i komforom (<i>safety and comfort needs</i>)	Potreba za fizičkom sigurnošću	• Ergonomija prostora i nameštaja
	Potreba za sigurnošću porodice	• Sigurnost od provale
	Potreba za sigurnošću imovine	• Sigurnost od provale
	Potreba za materijalnom sigurnošću (zaposlenjem)	• Prostor za rad
	Potreba za zdravstvenom sigurnošću i kondicijom	• Prostor za održavanje lične higijene • Prostor za odmor i rekreaciju
	Potreba za privatnošću i izolacijom	• Odvojenost dece i roditelja • Odvojenost dece prema polu • Odvojenost prostorija za lični i zajednički život • Kružna veza kojom je ostvaren intiman pristup noćnoj zoni • Stambeni prostor sa dva ulaza
Potreba za komforom	• Optimalna opremljenost prostorija • Optimalne dimenzije prostorija	

Potreba za pripadanjem i ljubavlju (<i>love needs</i>)	Potreba za pripadanjem i ljubavlju u porodici	• Prostor za okupljanje porodice (dnevna soba, trpezarija, radna kuhinja, proširena komunikacija)
	Potreba za prijateljstvom sa osobama van porodice	• Prostor za prijem gostiju
Potrebe za ugledom i poštovanjem (<i>esteem needs</i>)	Potreba za ugledom u porodici	---
	Potreba za ugledom van porodice	• Prostor za prijem gostiju • Prostor za smeštaj posluge
	Potreba za samopoštovanjem	---
Potrebe za samoaktuelizacijom (<i>need for self-actualization</i>)	Potreba za samostalnim akcijama	---
	Potreba za kontaktima	• Prostor za okupljanje
	Potreba za usmerenim društvenim aktivnostima	---
Potrebe za saznanjem i umetnošću	Potreba za saznanjem	• Prostor za čitanje (kabinet, biblioteka)
	Potreba za umetnošću	• Prostor za rad
Potrebe za altruizmom	Potreba za pomoći drugim osobama van porodice	---
	Potreba za angažovanjem u društvu	---

ZAKLJUČAK

U radu je sprovedena sistematizacija uzročno-posledičnih relacija ljudskih potreba i osnovnih principa i parametara za postizanje upotrebne vrednosti stambenog prostora. Analizom karakterističnih ljudskih potreba u radu su konstatovani najznačajniji odgovori kojima se može postići upotrebna vrednost stambenog prostora. Značaj ovog istraživanja se ogleda u mogućnosti da se njegovi rezultati iskoriste u formiranju obrasca ili procedure za procenu upotrebne vrednosti, što bi bio adekvatan pandan Sertifikatu o kvalitetu stana koji se zasniva na parametarskom poređenju konkretnog stana u odnosu na poimanje nivoa kvaliteta u stanogradnji i prosečne ljudske potrebe. S obzirom na konstataciju da je upotrebna vrednost stambenog prostora „personalizovana”, jer zavisi od individualnih potreba korisnika, njena procena bi pored Sertifikata o kvalitetu bila od značaja za finalnog korisnika, jer bi govorila o stepenu korisnosti stambenog prostora za onoga ko ga poseduje. Sa druge strane, prikazana struktura principa i parametara može da bude osnov za formulisanje projektnog zadatka u razgovoru sa poznatim korisnikom kome je potrebno projektovati stambeni prostor kao odgovor na specifičnu hijerarhiju potreba koje on poseduje.

LITERATURA:

- ***. (2001). Sistemi menadžmenta kvalitetom: Osnove i rečnik, JUS ISO 9000:2001, Savezni zavod za standardizaciju.
- Alfirević, Đ., Simonović Alfirević, S. (2019). Spatial Organisation Concept of Two-Entrance Apartment, *Facta Universitatis: Architecture and Civil Engineering* 17/3, pp. 327-340.
- Alfirević, Đ., Simonović Alfirević, S. (2018). Koncept kružne veze u stambenoj arhitekturi / 'Circular Connection' Concept in Housing Architecture, *Arhitektura i urbanizam* 46, str. 26-38.
- Bajlon, M. (1975). Upotrebna vrednost stana. Beograd: Arhitektonski fakultet.
- Bajlon, M. (1979). Stanovanje: Tema 1 – Organizacija stana. Beograd: Arhitektonski fakultet.
- Bajlon, M. (1972). Neka pitanja u vezi sa upotrebnom vrednosti stana, stan i stanovanje, *Izgradnja* (posebno izdanje), savez građevinskih inženjera i tehničara SR Srbije, Beograd, 1972.g., str.27-38.
- Chappells, H., Shove, E. (2004). Comfort: A review of philosophies and paradigms. Paper from Future Comforts: re-conditioning urban environments Workshop 29-30 January 2004. Policy Studies Institute, London.
- Čanak, M. (1973). Fleksibilnost stambenih struktura kao činilac upotrebne vrednosti stana, IMS, Centar za stanovanje, Beograd.
- Čanak, M. (1976a). Funkcionalna koncepcija i upotrebna vrednost stana, IMS, Centar za stanovanje, Beograd.
- Čanak, M. (1976b). Formiranje sistema vrednovanja upotrebne vrednosti stana, *Arhitektura i urbanizam* 74-77, str. 102-104.

- Čanak, M. (1978). Regulativna istraživanja funkcionalnih aspekata i upotrebne vrednosti stanova, zgrada i naselja, IMS, Centar za stanovanje, Beograd.
- Čanak, M. (2014). Svi moji stanovi, Beograd, Orionart.
- Čanak, M. (1984). Vrednovanje kvaliteta u stambenoj izgradnji i stanovanju, doktorska disertacija, Beograd, Arhitektonski fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Čanak, M.; Gavrilović, B. (1978). Funkcionalna koncepcija i upotrebna vrednost stambene zgrade, IMS, Centar za stanovanje, Beograd.
- Dinić, M. (2003). Analiza odnosa strukture porodice i organizacije i strukture stana, Zbornik radova Građevinsko-arhitektonskog fakulteta u Nišu 19, str. 135–150.
- Guillen-Royo M. (2014) Human Needs. In: Michalos A.C. (eds) Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research. Springer, Dordrecht, pp. 130.
- Lourenco, S., Longo, M., Pathman, T. (2011). *Near Space and its Relation to Claustrophobic Fear, Cognition* 119/3, pp. 448–453.
- Marković, D. (2020). Šta je upotrebna vrednost stana, zašto je ona bitna i kako je proceniti? (<https://www.gradnja.rs/sta-je-upotrebna-vrednost-stana-zasto-je-ona-bitna-i-kako-je-proceniti/>, pristupljeno 18.07.2020.)
- Maslow, A.H. (1943). "A theory of human motivation". *Psychological Review*. 50 (4): 370–96.
- Montgomery, J. (1972). The Housing Patterns of Older Families, *The Family Coordinator* 21/1, pp. 37–46.
- Panchauser, E. (1971). Klasifikacija upotrebne vrednosti stanova, Međunarodna konferencija „Utvrdjivanje upotrebne vrednosti stanova”, oktobar 1971, Opatija.
- Ristić, J. (2009). Stambena arhitektura elite kao prostor za performans društvenih vrednosti, *Nauka + Praksa* 12/1, str. 174–177.
- Todorović, M. (2016). Doprinis standardizaciji kvaliteta organizacije prostora stana u Srbiji na osnovu savremenih principa stambene izgradnje u Holandiji, doktorska disertacija, Beograd, Arhitektonski fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Životić, M. (1986). Aksiologija, Zagreb, Naprijed.